

OM FUSK, FABULERING OCH VETENSKAPLIG OREDLIGHET

I ett forskningsklimat där kompetens nästan uteslutande bestäms utgående från publikationsmängd kan det finnas stora frestelser att tumma på reglerna. Tom Kettunen intervjuar **Jussi Simpura** som är medlem i Forskningsetiska delegationen.

Text: Tom Kettunen

Jussi Simpura har arbetat med forskningsetiska frågor under en stor del av sin forskningskarriär. Han inledde sin forskningsbana som alkoholforskare vid *Alkoholpolitiska forskningsinstitutionen*. Simpuras arbete gick främst ut på att göra kvantitativa samhällsanalyser utifrån alkoholrelaterade frågeställningar. Senare inriktade han sig på mer allmänna socialpolitiska frågeställningar och han har bland annat forskat i sociala problem i Östersjöländerna.

- Redan på 80-talet medverkade jag som ordförande för en forskningsetisk arbetsgrupp för *A-klinikstiftelsen*. I och med att jag under hela mitt liv jobbat med alkoholforskning, som är ett lite känsligt ämnesområde, har forskningsetik varit en aktuell fråga hela tiden. Den viktigaste frågan där, är hur man förhåller sig till sina forskningsobjekt.

Simpura har även arbetat som statistikdirektör i socialstatistik vid *Statistikcentralen*. Han har suttit i *Statistikcentralens* statistiketiska arbetsgrupp, som ger utlåtanden om utlämnandet av statistikmaterial för forskningsändamål. Simpura är fortfarande en aktiv universitetsföreläsare. Ett av hans specialområden är statistikproduktionen som en samhällsrelig institution. Just nu fungerar han som forskningsprofessor och strategirådgivare vid *Institutet för hälsa och välfärd*. Han är även medlem i *Forskningsetiska delegationen* och ordförande för forskningsetiska arbetsgruppen vid *Institutet för hälsa och välfärd*.

Trots sin långa erfarenhet i forskningsetiska frågor betonar Simpura att han inte anser sig vara någon expert, eller åtminstone vill han betona att det finns människor i Finland som engagerat sig ännu mer i forskningsetiska frågor. Enligt Simpura har vikten man fäster vid etiska frågor blivit större hela tiden. Forskare har utvecklat en större känslighet för forskningsetiska frågor och är medvetna om hur fördärliga konsekvenserna kan vara om man inte följer reglerna och rekommendationerna.

I *Forskningsetiska delegationen* har Simpura ofta engagerat sig i olika former av forskningsfusk som kommer upp i slutskedet av forskningsprojekt eller efter att de avslutats. Simpura betonar att han inte kan gå in på några detaljer men att vissa av fallen har varit otroligt komplicerade.

- Jag tror inte att en god författare kunde ha beskrivit mer spännande scenarion än de fall vi får från det verkliga livet.

Det finns många olika slags former av fusk inom forskningsvärlden. Forskningsprocessen kan till exempel förvrängas genom en bedräglig analys av materialet, genom tvivelaktig metodik eller genom att data som pekar mot ett oönskat resultat ignoreras. Det finns berömda internationella fall där forskare spridit sitt budskap om nya forskningsrön utan goda grunder, eller saboterat varandras laboratoriearbete. I tidskriften *Akatimi* nämns det att det blivit allt vanligare att internationella doktorander flyttar över från ett land till ett annat med tvivelaktiga forskningsplaner i hopp om att de godgänns någonstans. I och med att universiteten i

Vi har en del fall där vi ställs inför en kombination av forskningsetiska frågor om fusk, patenttvister och arbetsjuridiska frågor, därför att man inte från början har klart och tydligt avtalat om vem som ska göra vad och vem har rättigheten till vad.

Finland får finansiering (bland annat) baserat på hur många doktorer de producerar kan man föreställa sig att det är lättare att få en förfalskad forskningsplan accepterad här. Eftersom forskningsplaner i princip är konfidentiellt material är det svårt att få syn på det här fenomenet.

Två viktiga typer av fusk som *Forskningsetiska delegationen* arbetar med är plagiat och fabricering av data. I plagiatvister handlar det främst om vem som äger den immateriella rätten till vad som har gjorts inom forskningen. Det finns i och för sig fall där folk har plagierat tiotals sidor, med tryckfel och allt, men Simpura betonar att plagiatfrågorna inte bara kretsar kring frågor om enkel mekanisk plagiering. Plagieringsfrågorna blir svåra då man jobbar i forskningsgrupper som kanske samarbetar med institutioner i olika länder.

- Typiska fall, i vissa tekniska forskningsområden i synnerhet, är att vissa bitar är så likadana i olika forskningsprojekt att man tänker sig att det inte lönar sig skriva det självständigt. Man lånar en bit där, och en annan bit här, och sätter ihop det. Men vem är det då som sist och slutligen äger rättigheterna?

De fall som kommer till *Forskningsetiska delegationen* handlar ofta om att en person har klagat över att någon stulit material eller idéer. Om rektorn på ett universitet inte kunnat lösa en tvistefråga på ett nöjaktigt sätt kommer frågan till *Forskningsetiska delegationen*, som ger ett utlåtande eller en rekommendation.

- Ett problem som forskare ofta har i dessa sammanhang är att man inte tänkt i förväg, och har inte alls något gemensamt avtal. De har inte kommit överens om hur rättigheterna ska arrangeras och vem de hör till.

Utgångspunkten för *Forskningsetiska delegationen* är att respektera immateriella rättigheter, det vill säga att meriterna måste gå till dem som gjort själva arbetet. Men då flera medlemmar i ett forskningsprojekt bidrar till en artikel är det svårare att bedöma hur självständigt ett arbete är, eller vem som gjort vilka delar. Här stöter vi, enligt Simpura, på svåra frågor om hur man kan bevisa eller påstå att en person äger någon speciell rättighet då forskare arbetar allt mer i grupper och på nätet.

Enligt Simpura håller *Forskningsetiska delegationen* på att utveckla nya rekommendationer där det troligtvis kommer att finnas ett avsnitt där man betonar att det kan vara viktigt att skriva ett avtal mellan medlemmarna i början av varje forskningsprojekt. Det kan vara bra att göra det klart från början vem som gör vad och vilka rättigheter olika gruppmedlemmar har till olika delar av materialet.

- Vi har en del fall där vi ställs inför en kombination av forskningsetiska frågor om fusk, patenttvister och arbetsjuridiska frågor, därför att man inte från början har klart och tydligt avtalat om vem som ska göra vad och vem har rättigheten till vad. Om man blir tvungen att granska sådana saker 10 år efteråt blir det svårt och pinsamt för alla.

Den hårda konkurrensen i forskningsvärlden leder till att man använder alla tillgängliga metoder. I forskningsgrupperna har de ledande forskarna inte alltid möjlighet att övervaka sina medarbetare tillräckligt, och medarbetarna utsätts ofta för stort tryck att producera snabbt och mycket. Enligt Simpura leder det här till frestelser. I vissa fall står miljoner på spel och då kan det bli speciellt svårt.

Simpura vill ändå betona att den hårda kampen inom forskningsvärlden ofta har lett till kvalitativt bättre forskning och att snedstegen är undantagsfall än så länge. Den stora huvudfaran består av laglydiga forskare som gör allt så bra som det kan göras.

- Jag vill inte ge intryck av att vi har massor av fall av plagiat och förfalskning här i Finland. Det är ganska lätt i ett litet land att bygga system som utbildar forskarna i de här frågorna.

Forskningsetiska delegationen har utvecklat inhemska rekommendationer på goda forskningsvanor och god vetenskaplig praxis. Ett av uppdragen är att utbilda forskare, och att få dem att märka att sådana regler finns till och att de har skrivits för att följas. Delegationen har också utvecklat procedurer för fall där man misstänker fusk. Enligt Simpura är *Forskningsetiska delegationen* inte någon domstol. Man följer bara upp situationer och försöker utveckla rekommendationer på så sätt att det motsvarar dagens läge.

- I *Forskningsetiska delegationens* tjuugoåriga historia har man strävat efter att inte gå till domstolen med de här frågorna utan att hellre bygga inofficiella regler och rekommendationer. Om det sedan finns skäl för att ta till hårdare vapen så finns det domstolar därefter, men i princip handlar det inte om en juridisk process utan mera om en intern reglering av forskningsvärlden.

Plagiat i akademiska avhandlingar på lägre nivå är ett eget problemområde. Internet har gjort att det är tekniskt

sett mycket lättare att plagiera än tidigare. Möjligheten finns och enligt Simpura finns det många som utnyttjar den. I de nya rekommendationerna kommer *Forskningsetiska delegationen* även att fokusera mera på nya former av forskningsfusk som den elektroniska revolutionen gjort möjliga.

- I Finland har vi haft en del fall där man diskuterat om en magistersavhandling är alltför mycket plagierad. Det har varit långa processer eftersom konsekvenserna är ganska allvarliga.

De flesta universitet använder sig nuförtiden av program som avslöjar plagiering, men Simpura nämner att det även inom forskningsfusket område sker nya innovationer.

- Jag har också hört att det redan finns motprogram - som marknadsförs till studenter - som kastar om text och data på sådana sätt att avslöjningsprogrammet inte känner igen det som plagiat.

Inom sådana forskningsområden där meriterna är livsviktiga, till exempel inom medicin och naturvetenskaperna, leder den hårda konkurrensen lätt till tvivelaktiga metoder för att producera mera. Enligt Simpura leder det hårda trycket till exempel till det som brukar kallas för självplagiering. Självplagiering går ut på att man skriver samma sak som man skrivit tidigare i lite annan form med lite annat innehåll och från ett lite annorlunda perspektiv.

- Vad är det här för plagiering? Och borde man straffas för det? Vilken är den minsta portion av originalitet som krävs för att kunna publicera något som eget?

Simpura nämner att det även finns fall där man artificiellt vill ge en bild av att man gjort mera och nyare saker än man verkligen har gjort.

- I naturvetenskaperna och medicinen särskilt finns det tecken på att utvecklingen inte är speciellt hälsosam. Man samlar mera meriter, mera artiklar, och mera *impact factor*-poäng genom att lägga till den minsta möjliga biten av innovation som man kan få publicerat någonstans. Den innovativa delen behöver bara vara en liten del i en artikel. Många utnyttjar det här, men det här är också ett slags självplagiering.

- Ett annat exempel som jag har hört flera gånger under den här vintern på *Forskningsetiska delegationen* är att man gärna hänvisar till sig själv i sina artiklar för att på så sätt öka sin *impact factor*. Det här kunde också betraktas som en form av forskningsfusk.

Då det gäller självplagiering kan det vara svårt att peka på några egentliga felaktigheter om man anger sina källor. Det verkar vara svårt att göra klara gränsdragningar i dessa slags frågor även om det är uppenbart att självplagiering handlar om att göra ett slags avsteg från god vetenskaplig praxis.

Hela vetenskapens idé vilar på att man bygger vidare på det som funnits tidigare, men den hårdare kampen om finansiering kan leda till att vi börjar röra oss i snigelfart.

- Största delen av innehållet i vetenskapliga forskningsrapporter handlar till exempel om någonting som man studerat tidigare och som man bygger på med en liten detalj som tillägg. Det är mycket sällan som helt nya perspektiv öppnas.

Självplagieringen gör vetenskapsbygget långsammare i och med att idisslar samma texter och resultat. Problemet med självplagiering är främst att det leder till att originaliteten i forskningen lider.

Tom Kettunen
är chefredaktör för Ikaros